

Paulina Celebias

*Instytut Biologii Środowiska Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

Jakub Winkler-Galicki

*Instytut Biologii Molekularnej i Biotechnologii Uniwersytetu
im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*

TRANSFORMACJE SPOŁECZNO-POLITYCZNE W EUROPIE A MAPA ZABÓJSTW W POLSCE W LATACH 2000–2014

**Social and economic transformation in Europe
vs. homicides in Poland, 2000–2014**

Wstęp

Idealne państwo stworzył w swoich teoriach Platon, grecki filozof żyjący w latach 427–347 p.n.e. Oparł on wizję idealnego miasta-państwa na porównaniu państwa do duszy człowieka. Zdaniem myśliciela, państwo – podobnie jak dusza – składa się z nierównych części, odlanych z różnych kruszców¹. Każda z tych części charakteryzuje się jedną z następujących cech: inteligencją, odwagą lub zaspokojeniem. Na tej podstawie Platon założył, że w idealnym społeczeństwie wyróżnia się trzy grupy społeczne. Najwyżej w hierarchii umiejscowił ludzi inteligentnych i mądrych, zdolnych do przewodniczenia państwu, nieco niżej odważnych – wojowników, którzy mają za zadanie ochraniać państwo. Najniżej w hierarchii Platona znalazła się grupa ludzi zaspokajających potrzeby materialne społeczeństwa. Myśl platońska zakładała, że żadna z tych grup nie osiągnie doskonałości w pojedynkę, ale jedynie dzięki współdziałaniu z innymi. Tylko przez kooperację grupy te są w stanie osiągnąć harmonię, a każdy obywatel – maksimum zaspokojenia i stabilizacji. Choć wizja idealne-

¹ A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012; A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I, C.H. Beck, Warszawa 2014.

go państwa Platona wydawała się połączeniem ideologii antydemokratycznych i komunistycznych, mogła gwarantować osiągnięcie ładu społecznego i uwolnienie społeczeństwa od wszelkich konfliktów i przestępstw².

W żadnym ze współczesnych państw, w tym w Polsce, nie dostrzega się spełnienia marzenia o idealnym państwie Platona, mimo że składowe tej teorii widać w wielu systemach polityczno-prawnych. Polski system polityczno-prawny potępia wszelkie przestępstwa, ale nie eliminuje ich całkowicie z życia społecznego. Jednym z najcięższych przestępstw jest zabójstwo, czyli umyślne, zabronione przez prawo, świadome pozbawienie życia drugiego człowieka. Zgodnie z artykułem 148 § 1 kodeksu karnego, kto zabija człowieka, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 8, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności³.

Wiele różnorodnych czynników natury politycznej, społecznej, ekonomicznej czy biologicznej (zdrowotnej, np. psychicznej) może stanowić „motor” zabójstwa. Stąd częstość popełniania zabójstw zmienia się równoległe ze zmianami gospodarczymi i społecznymi. Sprzyjają im m.in. ruchy migracyjne, a w związku z tym – duża anonimowość społeczeństwa, otwarcie granic, przemiany ekonomiczne, stres.

W świetle powyższych czynników wyłania się cel naszego opracowania. Jest nim analiza zabójstw w Polsce, ich uwarunkowań, zróżnicowania geograficznego i zmian w czasie.

Materiały i metody

W pracy wykorzystano dane dla województw dotyczące liczby zgonów i liczby zabójstw stwierdzonych przez policję i prokuraturę w następstwie postępowań przygotowawczych, prowadzonych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2000–2014 (tabela 1). Informacje zaczerpnięto z *Roczników Statystycznych* Głównego Urzędu Statystycznego za lata 2000–2014⁴ oraz *Roczników Statystycznych Województw* Głównego Urzędu Statystycznego za lata 2000–2014⁵. Do analizy wybrano dwa ostatnie okresy przemian społeczno-politycznych w Polsce: wejście do Unii Europejskiej w 2004 roku oraz wstąpienie do wspólnoty Schengen w 2007 roku. Założono, że w wyniku ruchów migracyjnych oraz otwarcia granic zmieniła się przestępczość w Polsce.

² H. Olszewski, M. Zmierzak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.

³ A. Zoll, op. cit.

⁴ *Rocznik Statystyczny*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2001–2015.

⁵ *Rocznik Statystyczny Województw*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2001–2015.

Tab. 1. Liczebność materiału według województw (2000–2014)

Województwo	Liczby zdarzeń	
	N zgonów	N zabójstw
Dolnośląskie	1 509 000	1306
Kujawsko-pomorskie	1 428 100	469
Lubelskie	1 575 200	797
Lubuskie	2 908 700	479
Łódzkie	1 815 400	1199
Małopolskie	1 337 900	773
Mazowieckie	1 526 900	2066
Opolskie	1 389 300	235
Podkarpackie	1 285 000	385
Podlaskie	1 470 400	425
Pomorskie	1 284 100	724
Śląskie	1 505 900	1635
Świętokrzyskie	1 669 300	359
Warmińsko-mazurskie	1 320 200	563
Wielkopolskie	1 373 900	739
Zachodniopomorskie	1 386 400	771

Źródło: *Roczniki Statystyczne i Roczniki Statystyczne Województw*, GUS, Warszawa 2000–2014.

Do analizy wykorzystano dane o liczbach popełnionych zabójstw. Odzwierciedlają one wszystkie przestępstwa popełnione przeciwko art. 148 § 1 k.k. Ponieważ nie wszystkie zabójstwa kończą się skazaniem, ich liczba stwierdzana przez sąd okręgowy jest z reguły niższa od liczby zabójstw odnotowanych przez policję i prokuraturę. Jest to spowodowane tym, że podczas postępowania przygotowawczego i rozpoznawczego przed sądem mogą pojawić się okoliczności uniemożliwiające dokończenie procesu, a co za tym idzie – prawomocne skazanie sprawcy (np. śmierć podejrzanego lub zaistnienie okoliczności wyłączających winę, takich jak: obrona konieczna – art. 25 § 1, niepoczytalność sprawcy – art. 31 § 1). Łącznie materiał obejmował 24 785 700 danych o liczbach zgonów i 12 925 danych o liczbach zabójstw za lata 2000–2014 (tabela 1).

Materiał podzielono według wielkości ośrodka zamieszkania, wydzielając dwa typy: miasta i wsie (tabela 2).

Tab. 2. Liczebność materiału według wielkości ośrodka zamieszkania (2000–2014)

Typ ośrodka	Liczby zdarzeń	
	N zgonów	N zabójstw
Miasta	14 887 653	9 980
Wsie	9 898 047	2 945
Ogółem	24 785 700	12 925

Źródło: *Roczniki Statystyczne i Roczniki Statystyczne Województw*, GUS, Warszawa 2000–2014.

Dla poszczególnych województw oraz oddzielnie – dla całego kraju – obliczono współczynnik morderstw według poniższego wzoru:

$$\text{współczynnik zabójstw} = \frac{\text{liczba zabójstw}}{\text{ogólna liczba zabójstw}} * 100$$

Następnie wykreślono krzywe zmienności wartości współczynnika zabójstw w czasie. Stworzono ponadto kartogramy dla wartości współczynnika zabójstw dla Polski według województw dla następujących wybranych lat: 2000, 2005, 2010 i 2014. Wykorzystano program QGIS Essen 2.14.3 oraz ArcGIS Esri.

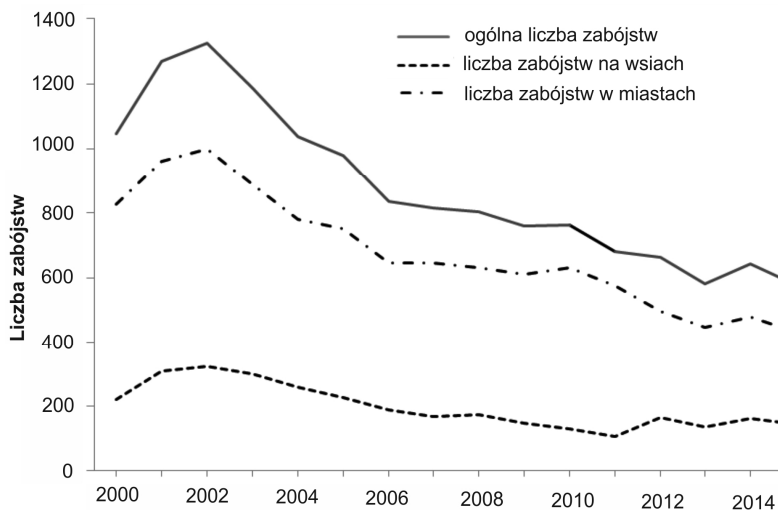
W celu prezentacji zróżnicowania w natężeniu zabójstw w zależności od wielkości ośrodka zamieszkania wykonano wykresy zmienności częstości zabójstw w czasie dla dwóch typów ośrodków: wsi i miast. Procentowe udziały zabójstw (frakcje zabójstw) we wszystkich zgonach obliczono jako stosunek liczby tych pierwszych do drugich. Różnice w ich częstościach pomiędzy ośrodkami zweryfikowano testem u^6 .

Wyniki

Na podstawie przeprowadzonych analiz udało się określić, że w Polsce umieralność ogólna utrzymuje się na względnie stałym poziomie około 3,5 mln zgonów rocznie. Zgodnie z przewidywaniami, zgony dominują w ośrodkach miejskich, przewyższając około trzykrotnie te odnotowane w ośrodkach wiej-

⁶ W. Oktaba, *Elementy statystyki matematycznej i metodyka doświadczalnictwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976.

skich. Początkowo liczba zabójstw w Polsce wzrastała i osiągnęła najwyższą wartość w roku 2002. Od roku 2003 liczba tych przestępstw stopniowo obniżała się w czasie i w roku 2014 osiągnęła wartość 578 zdarzeń (ryc. 1).

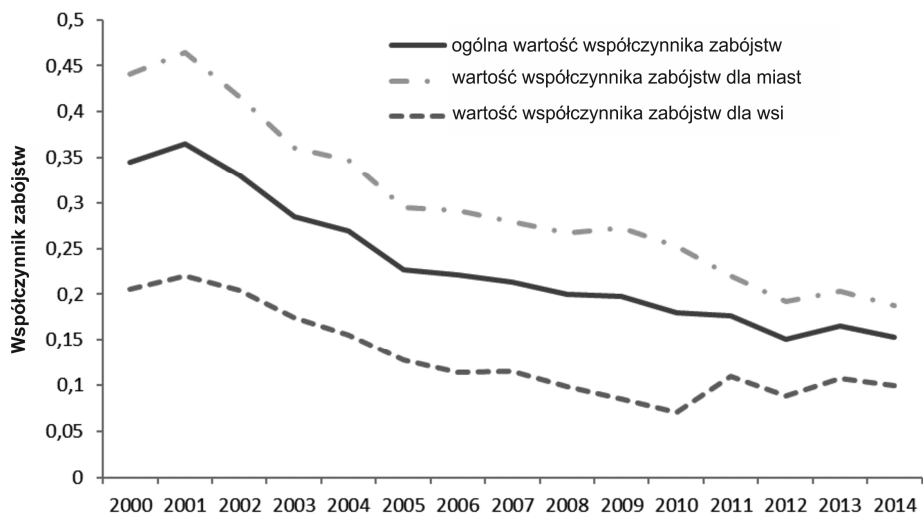

Ryc. 1. Zmiany liczby zabójstw w Polsce w latach 2000–2014

Źródło: *Roczniki Statystyczne i Roczniki Statystyczne Województw*, GUS, Warszawa 2000–2014.

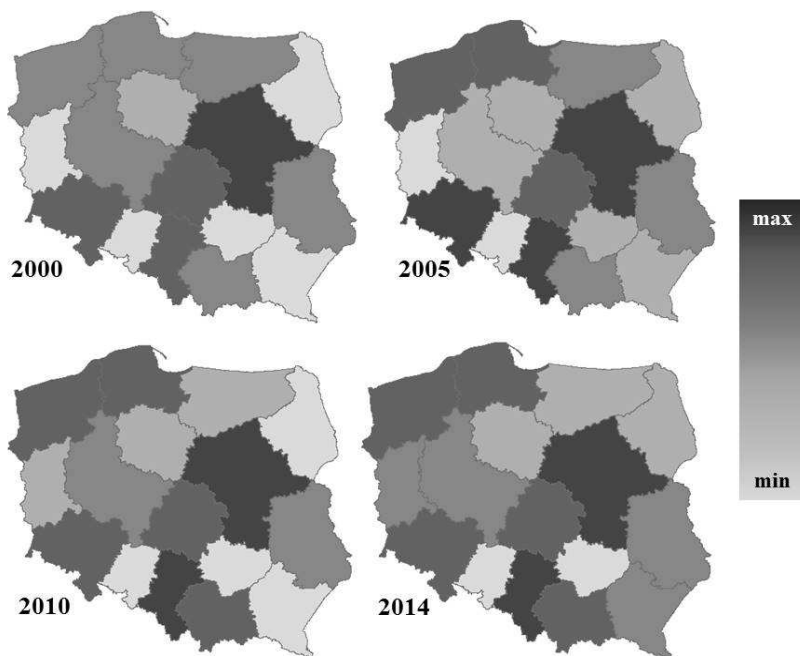
Analiza współczynników zabójstw pokazuje, że ich udział w ogólnej liczbie zgonów w Polsce w badanym okresie nigdy nie przekroczył 4%o wszystkich zgonów. Na podstawie uzyskanych danych udało się również stwierdzić, że od roku 2010 współczynnik ten nie przekraczał wartości 2%o, co wskazuje na dwukrotny spadek liczby przestępstw tego rodzaju między 2002 rokiem, czyli momentem, w którym ich współczynnik był na najwyższym poziomie, a rokiem 2014, kiedy osiągnął najniższą wartość (ryc. 2). Pomimo spadku ogólnej liczby zabójstw w Polsce widoczna jest wyraźna stratyfikacja miasto–wieś w częstoci ich popełniania. W miastach dochodzi do nich średnio trzy razy częściej niż we wsiach (ryc. 2).

Na podstawie oceny kartogramów możliwe było określenie wartości współczynnika zabójstw dla poszczególnych województw, czyli wykazanie, jak często w poszczególnych województwach dochodzi do popełnienia zabójstwa. Przez cały badany okres takie województwa jak: mazowieckie, śląskie i dolnośląskie wykazują najwyższe wartości współczynnika zabójstw, co oznacza najwyższą liczbę tego typu przestępstw popełnioną rocznie. Przeciwnieństwem tych województw są dwa: opolskie i świętokrzyskie, w których współczynnik zabójstw jest najniższy w całym badanym okresie (ryc. 3).

Ryc. 2. Zmiana współczynnika zabójstw w Polsce w latach 2000–2014

Źródło: *Roczniki Statystyczne i Roczniki Statystyczne Województw*, GUS, Warszawa 2000–2014.

Ryc. 3. Kartogramy dla Polski (wybrane lata) z rozkładem współczynnika zabójstw w poszczególnych województwach

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja

Nasze analizy pokazały, że współczynnik zabójstw w Polsce w latach 2000–2014 pozostaje z grubsza na względnie niskim poziomie, co świadczy o tym, iż przestępstwa te stanowią stosunkowo niewielki problem pod względem liczby i częstości ich popełniania. Pomimo że w minionych latach ogólna liczba zabójstw w Polsce nie przekraczała 700 na rok, waga tego czynu nakazuje pochylić się nad uzyskanymi rezultatami. Z przeprowadzonych analiz wynika, że liczba zabójstw wzrastała do 2003 roku włącznie. Mogło to być spowodowane wieloma czynnikami. Jednym z podstawowych powodów odnotowanego ich wzrostu mógł być spadek kondycji psychicznej społeczeństwa polskiego, związany z przemianami społeczno-politycznymi końca lat 80. i początku 90. XX wieku⁷. Podłożem wielu zmian w społeczeństwie mogło być wejście Polski do Wspólnoty Europejskiej w roku 2004 oraz włączenie jej do wspólnoty Schengen w roku 2007. Włączeniem Polski do UE można również spróbować wyjaśnić spadek morderstw w roku 2004. Od maja 2004 roku bowiem możliwe stało się sprawniejsze i łatwiejsze przekraczanie granicy Rzeczypospolitej Polskiej oraz przebywanie na terenie innych państw Wspólnoty. Przyczyniło się do to masowego migrowania obywateli RP do tzw. państw Europy Zachodniej (np. Niemiec, Francji, Wielkiej Brytanii, krajów Beneluksu)⁸. Zgodnie z danymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, migracja ta miała głównie podłoże zarobkowe, tzn. wyjeżdżano z do państw Europy Zachodniej w poszukiwaniu pracy. Przyпускаjemy, że migracja Polaków na Zachód od 2004 roku mogła rzutować na zmniejszanie się popełnianych przestępstw, gdyż wśród emigrantów mogli znaleźć się potencjalni sprawcy i ofiary zabójstw.

Spadek liczby zabójstw może być spowodowany nie tylko przez ruchy migracyjne potencjalnych sprawców i ofiar, ale również przez zmiany w mentalności społeczeństwa. Te z kolei mogą być skutkiem lepszego edukowania społeczeństwa oraz większego podświadomego i świadomego strachu przed wykryciem czynu i ewentualnym skazaniem⁹.

⁷ A. Lipowicz, A. Szklarska, A.W. Mitas, *Biological costs of economic transition: Stress levels during the transition from communism to capitalism in Poland*, „Economics & Human Biology” 2016, t. 21, s. 90.

⁸ M. Kałużyńska, P. Karbownik, W. Burkiewicz, K. Janiak, M. Jateczak, *Polskie 10 lat w Unii*, Departament Ekonomiczny Unii Europejskiej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2014; Komunikat CBOS nr 52/2014, *10 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2014.

⁹ S. Czarnik, K. Turek, *Aktywność zawodowa i wykształcenie Polaków, na podstawie badań ludności zrealizowanych w 2013 roku w ramach IV edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Polska Agencja Prasowa, Warszawa 2014.

W ciągu ostatnich kilku lat nie tylko wzrosło zainteresowanie tematyką zbrodni i dochodzenia, głównie za sprawą popularnych seriali czy powieści kryminalnych, ale również rozwinęły się możliwości techniczne lepszej oceny śladów zabezpieczonych na miejscu zdarzenia. Społeczeństwo jest świadome zarówno tego, że istnieje wysokie prawdopodobieństwo wykrycia czynu, jak i powiązania sprawcy z miejscem zdarzenia i czynem, przez co skazanie staje się wysoce prawdopodobne¹⁰. Obawa przed szybkim wykryciem zabójstwa i sprawcy oraz skazaniem może być uznana za czynnik, który sprzyja zmniejszeniu liczby popełnianych tego typu przestępstw. Wspomniany wzrost poziomu wykształcenia społeczeństwa może się przyczyniać do zmniejszania się liczby zabójstw nie tylko dlatego, że ludzie są coraz bardziej świadomi groźby wykrycia i ukarania, ale także dlatego, że są zdolni do rozwiązania problemów między sobą na drodze innej niż zabójstwo¹¹. Z wejściem Polski do UE wiąże się nie tylko migracja zarobkowa Polaków na Zachód, ale również napływ do Polski migrantów z innych krajów, głównie ze wschodu. Teoretycznie powinno to spowodować wzrost przestępczości. Tymczasem w Polsce coraz więcej popełnianych jest przestępstw powszechnych, a nie zabójstw.

Na szczególną uwagę zasługuje rozkład współczynników zabójstw w poszczególnych województwach. Jak już wspomniano wcześniej, najwyższe ich wartości zanotowano w województwie mazowieckim, co może wynikać z faktu, że na jego terenie znajduje się bardzo duże miasto. Warszawa jest włączona w granice województwa i traktowana jako integralna jego część. W związku z tym dane dotyczące całego województwa mogą być zawyżane przez wyniki dla samej Warszawy. Stolica jest bowiem miejscem docelowym dla wielu mieszkańców z całego kraju, którzy przyjeżdżają tu w celach zarobkowych, odniesienia sukcesu zawodowego i osobistego oraz rozwoju kariery. Stąd też wzrasta liczba potencjalnych zabójców i ofiar. Życie w dużym mieście sprzyja depresji, frustracjom, co ostatecznie może zwiększać ryzyko popełnienia zbrodni. Podobny syndrom dużego miasta można obserwować w województwie śląskim. Mamy tu do czynienia z dużą aglomeracją miejską, obejmującą Katowice i okolice. Na terenie województwa śląskiego znajdują się liczne kopalnie i zakłady wydobywcze, które w ostatnich latach przechodzą modernizację, restrukturyzację, a część z nich – prywatyzację. Taka sytuacja sprzyja masowym zwolnieniom oraz zmianie zakresu obowiązków. Stres, konkurencja, brak umiejętności radzenia sobie w nowej sytuacji i narastające frustracje

¹⁰ J. Stojer, *Efekt CSI a postrzeganie pracy biegłych*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2014, t. 2, s. 66.

¹¹ A. Lipowicz, A. Szklarska, A.W. Mitas, op. cit.; S. Czarnik, K. Turek, op. cit.; J. Stojer, op. cit.

zwiększając potencjalnie przestępczość. Dość wysoki poziom przestępczości odnotowano ponadto w województwach: dolnośląskim, zachodniopomorskim i pomorskim. W województwie dolnośląskim mógł być on zawyżony danymi dla ośrodka miejskiego, jakim jest Wrocław. Województwo to, podobnie zresztą jak województwo zachodniopomorskie i pomorskie, jest regionem przygranicznym, z rozwiniętym ruchem międzynarodowym. Na terenie województwa zachodniopomorskiego i pomorskiego z kolei zlokalizowane są miasta portowe z morskimi portami międzynarodowymi i krajowymi, co sprzyja nie tylko rozwojowi ekonomicznemu, ale i cyklicznej rotacji ludzi, większej anonimowości, rozwojowi tzw. szarej strefy oraz przestępczego półświatka. Generalnie problemami dużych ośrodków portowych są przemyt, nielegalny obrót towarami i dobrami, prostytucja, paserstwo, rozboje, gwałty oraz wymuszenia i zabójstwa. Wszystko to tłumaczy wyższy współczynnik zabójstw w tych województwach w porównaniu z innymi regionami kraju. Niskie wartości wspomnianych współczynników odnotowano natomiast w województwie opolskim i świętokrzyskim. Ta odmienność obu województw może wynikać z faktu bardzo wysokiej migracji zarobkowej, zarówno do województw sąsiednich, innych ośrodków w kraju, jak i poza granice państwa. Powoduje to odpływ potencjalnych sprawców oraz ofiar. Osoby, które mieszkają na terenie tych województw, a pracują poza ich granicami, wracają okresowo do swoich rodzin, co sprzyja poprawie ich statusu materialnego i ogólnie rozumianej stabilizacji społecznej w tym regionie kraju.

Streszczenie

Celem opracowania jest analiza zabójstw w Polsce, ich uwarunkowań, zróżnicowania geograficznego i zmian w czasie. Wykorzystano informacje dotyczące liczby zgonów i liczby zabójstw pozyskane z roczników statystycznych. Dla poszczególnych województw oraz dla całego kraju obliczono współczynnik morderstw, a następnie wykreślono krzywe zmienności jego wartości w czasie. Stworzono kartogramy dla wartości współczynnika morderstw dla Polski według województw dla następujących wybranych lat: 2000, 2005, 2010 i 2014. Wykazano, że w Polsce umieralność utrzymuje się na względnie stałym poziomie około 3,5 mln zgonów rocznie. Zgony dominują w ośrodkach miejskich, przewyższając dane dla ośrodków wiejskich około trzykrotnie. W całym badanym okresie województwa: mazowieckie, śląskie i dolnośląskie wykazują najwyższe wartości współczynnika zabójstw, natomiast najniższe wartości są notowane dla województw: opolskiego i świętokrzyskiego. Województwa: zachodniopomorskie i pomorskie wykazują stały wysoki poziom analizowanego współczynnika, pozostałe zaś cechują stosunkowo niskie jego wartości.

Słowa kluczowe: zabójstwa, współczynnik zabójstw, stratyfikacja miasto–wieś, województwa

Summary

The aim of this study is to analyse homicide in Poland, its causative factors and changes over time. Use was made of the information on the numbers of deaths and the numbers of murders, derived from statistical yearbooks for the years 2001–2015, published by the Central Statistical Office. First the rate of murders was calculated for every voivodship and for the country as the whole. Then its changes over time were presented. The cartograms with the values of the rates of murders by voivodships for selected years 2000, 2005, 2010 and 2014 were built. In Poland the mortality was on the relatively constant level, about 3.5 million deaths per year. The number of deaths was three times higher in cities than in countryside. During the period under study in such voivodships as Mazovia, Silesia, Lower Silesia the rates of murders were the highest while in the Opolskie voivodship and Świętokrzyskie voivodship their values were the lowest. The high, but relatively constant over time, level of the value of the rate of murders was noted in West Pomerania voivodship and Pomeranian voivodship.

Keywords: homicide, homicide ratio, city–village stratification, voivodship